

АЛА ТАТАРЕНКО

НЕМИРИ ЗАЧАРАНОГ ЧИТАЊА

Разговор водила Јелена Калајџија

Јелена Калајџија: *Превести неког писца, значи, макар за неко време ући у његов лик, бити он, живети то писање. Ала Тајаренко, славијиста из Украјине, била је и Црњански и Пекић и Киш и Павић и Дамјанов и Пејровић и многи други хероји српске књижевности. Као последица тог присног и одговорног читања, уз шаленајћ ошћирог ока научника који види и оно што пишу сенке слова, крајем 2013. године излазе две изузетне књиге на српском језику Поетика форме у прози српског постмодернизма (Службени гласник) и Из чиста немира: читања (Завод за уџбенике и наставна средства). С обзиром на Ваше многошћирано књижевно прећнуће, намеће се питање које се може поставити само онима које мађија читања, писања, тумачења, превођења не поћућта, а које је и Бергин поставио Борхесу: „Да ли је икад постојало време када нисте волели књижевност?”*

Ала Тајаренко: Да заволиш неког треба да га прво упознаш, а онда да постанеш свестан шта то значи волети. Књижевност је одавно део мог живота, али сам постала свесна везаности за њу тек кад су прошле године и године након првог сусрета са књигом. У нашој се кући много читало, и као дете волела сам да се играм књигама – највише албумима светских музеја и историјским радовима са илустрацијама. Непозната лица људи о којима нисам знала ништа мамила су загонетком. Библиотека за одрасле такође је спадала у место тајни – замрачена, са тешким завесама и мирисом старих књига. Иначе сам се прво учланила у библиотеку (додуше, дећју!), а тек онда уписала у школу.

Књиге су ми и тада биле важан медиј за упознавање света. Романи Александра Диме дали су први подстицај интересовању за историју Француске, али и за математику: почела сам да читам о теорији вероватноће зато што је била протумачена на примеру коцкања савременика његових јунака. Захваљујући роману *Три мускејара* научила сам да куцам на писаћој машини. Нисам имала ту књигу у кућној библиотеци, а идеја да је препишем или научим напамет (мада сам неке делове већ знала напамет, а неке преписала у посебну свеску) изгледала ми је мање примамљиво. Имала сам дванаест година и веровала у то да увек треба имати при руци омиљену књигу, или барем свеску са њеним фрагментима. У свеске сам уписивала речи на страним језицима које сам сретала у романима (неке још увек израћају у подсвести, понекад баш у прави час!), цртала у њима... Кад се сетим, увек сам гајила посебан однос према књижевним јунацима који су ми били неки извор креативности или жеље за њом. Са пет-шест година молила сам деду да ми слика илустрације за бајке Александра Волкова (обожавала сам његовог *Чаробњака Смарагдног зрада*, ни не слутећи да је то „друга књига” *Чаробњака из Оза*), а са петнаест-шеснаест састављала песме „у име” књижевних јунака-песника. Сматрала сам роман некако непотпуним ако би тај песник остао без својих песама. Претпостављала сам да би те песме рекле о јунаку више од реалистичког описа његове спољашности.

То је било дефинитивно време књиге. Чим бих погледала добар филм, трагала сам за романом према којем је био снимљен (ту се нисам разликовала од многих читалаца из те епохе, па се књига морала чекати...). Прво сам као клинка прочитала о рок-звездама у књигама које су раскринкавале ту музику „трулог Запада”, а онда повезала наслове песама на плочама без имена музичких група са спомињаним хитовима...¹ Звуци су добили име, речи су добиле музички звук...

¹ Необјављена „Биографија слушања” Але Татаренко сведочи:

*На бледуњавим сликама
сипскали су неме гитаре
зайворених очију оиворених уста
Није било лако докучити
јесу ли иужни надахнути
или само дубоко несрећни
Књиџа је била биографска
пеглана коса Цимија Хендрикса џанки-очај Ценис Цојлин
И нигде ниједне ноће само слова и слике
Име и песме су живели своје животије, одвојено.*

Касније ми је књижевност помагала да учим стране језике: учила сам бугарски исписујући на картице и учећи напамет песме симболиста Пеја Јаворова и Димча Дебељанова. А пољски сам научила не само захваљујући поезији и класичној прози, већ, умногоме, захваљујући кримићима. Тек сада, захваљујући Вашем питању, постала сам свесна улоге књижевности у мом животу, и онда кад се нисам ни питала да ли је волим. И тада је била део мог живота, и не само интелектуалног. Кад сам се у седмом разреду посвађала са дечком око тога у који ћемо дискаћ те вечери, уместо наставка препирке одвукла сам га у читаоницу. И мирно читала два-три сата... Књижевност помаже!

Како се десило њо њознансџво и када сџе у Књижевностџи видели свој њозив?

Кад сам уписала српскохрватски језик и књижевности, наставила сам дружење са књижевношћу. Сад је то дружење било обогаћено упознавањем са новим сјајним писцима и књигама. Још увек чувам свој састав на тему „Моја омиљена књига” (задатак за 3. годину). Броји дванаест страница формата А4, а почиње констатацијом да имам више омиљених књига. Ту су се нашли *Дервиџ и смрт*, и *Роман о Лондону*, и *Фолкклор*, и Дучићеве песме, и *Дис*, и *Мосћарске кише*... Отприлике тада (заправо на другој години студија) написала сам први рад из историје књижевности. Мада је тема била доста уобичајена („Фолклор и југословенска књижевност о Другом светском рату”), покушала сам да нађем неке мање уобичајене аспекте. На пример, бавила сам се упоређивањем функције коња Краљевића Марка у песми и краве словеначког сељака Темникара у роману Цирила Космача и изводила закључке о ликовима и природи јуначког... Рад је добио високу оцену професора, послали су га на конкурс у престоницу СССР-а Москву, али није освојио ништа. Након две године, на молбу млађег колеге, дала сам му свој рад, јер је одабрао сличну тему. И ето, након двадесет година исти колега пише у новинама како је преписао од мене тај рад и добио... новчану награду за научно истраживање! Додуше, додао је цитате из мемоара Генералног секретара ЦК КПСС-а... Ова анегдота изгледа ми прилично постмодернистички: „друга књига” је имала више среће! Наредне студентске радове писала сам из лингвистике. А за дипломски одабрала сам ипак књижевност. Селимовићевог *Дервиџа и смрт*. Тој књизи враћам се и сада. Есеј о сенкама слова у Селимовићевом роману чекао је три године да добије свој облик. Објављен је у мојој најновијој књизи читања *Из читња немира*, јер настао је из

немира зачараног читања. Има књига којима сам трајно опчињена. *Дервиш и смрт* је једна од њих.

Сјајни почеци, необични сјојеви, прагалацииво... А докторирали сје на Милошу Црњанском. Ойциите нам како је изгледао јуи од дисертације до „Три зумбула у прозору”, те необичне поираге за јунаком Дневника о Чарнојевићу?

Докторирала сам 1989. и то је била прва дисертација о Црњанском у тадашњем Совјетском Савезу. Скупила сам сав доступан материјал, савесно га обрадила, али Црњанског сам почела да разумем много касније. Требало је да прође доста времена да поново узмем дело Црњанског као тему, да га доживим као писца о коме бих истински волела да пишем. Нови сусрет се догодио случајно, или је барем тако изгледао. И био је везан за моје искуство превођења. Села сам да преведем фрагменат из *Дневника о Чарнојевићу* и у једном тренутку постало ми је сумњиво зашто наратор каже: „И било је бљутаво: како су је облетали.” Ради се о жени мајора Штурма са двоје дечице. Никако нисам могла да преведем реч „бљутаво”, није ми било јасно зашто јунак има такав осећај. Одговор сам нашла у „Коментарима уз *Лирику Ишаке*” где писац спомиње своје хапшење у Сегедину, као и хапшење жене једног чувеног официра са двоје деце. Црњански о томе, као центлмен, каже: „Откуд ту и ја, то би била дуга прича и не тиче се никога.” Спомиње да је давно мртав тај официр, да је мртва и она. И додаје: „Још само моје срце слуша какo куца. Сог теум vigilat.” Написао је то кад су протекле године након тог догађаја, што је знак да та жена није била тек случајна пролазница у његовом животу. Ова млада госпођа, која се више не појављује у *Дневнику о Чарнојевићу*, остаје упамћена по томе да је јунаку било бљутаво како су је облетали други мушкарци. И, захваљујући овој речи, коју нисам могла адекватно да преведем (не зато што нисам знала украјинску реч за „бљутаво”, већ зато што ми некако, није била на месту), кренула сам у потрагу за јунаком. Написала сам тада текст који остаје један од мојих најомиљенијих, први који је писан *из чиста немира* – „Три зумбула у прозору: у потрази за јунаком *Дневника о Чарнојевићу*”. Тај сам текст писала тако да сам прочитала *Дневник о Чарнојевићу* више од двадесет пута у току једног месеца. Читала сам сва могућа издања, све могуће редакције, јер познато је да је Црњански мењао, преправљао тај текст, све док нисам написала оно што сам написала. И данас сматрам тај текст једним од својих најбољих, зато што су се овде укрстиле радозналост преводиоца, радозналост проучаваоца

књижевности, а и нека људска радозналост. Имала сам среће. Потребно је да се склопе неке коцкице, не само ваше знање, ваше расположење, него и да вам Муза Читања, чији сам иначе обожавацац, подарује енергију надахнућа.

И тиу нам се ојкрива Књижевности као Место сусрета, сјававали сје Ваце чииаоце У зачарани троугао: Црњански–Киш–Пекић, йомињали сје честйо Павићев инйеревју „Књиђе које су нас волеле” у конйекстиу Ваце йоейике чииања којом, дакако, владају немири, и йисања о йој Књижевности из исйих йих немира... Како онда насјају йексйови из чисйа немира? И да ли након оног йознансйива са Књижевношћу које сје йомињали на йочейку, она дойуна јунака у сйиховима, има еволуцију у ономе шййо називајше „йексй са йричом”?

Књижевност је за мене увек била и остаје инспирација. Врт у којем се укрштају путеви књижевних јунака и читалаца, маште и реалности. Чини ми се да тај мој дечији покушај да „употпуним” живот књижевног лика говори о томе да ни тада књижевност за мене није била нешто далеко, туђе, окоштало у формама прошлог времена. Тада сам покушала да „уђем” у књижевно дело, да се уживим у лик песника-симболисте. Можда је то била и маска, иза које сам се сакрила да бих могла те песме написати.

Иначе имам занимљиво искуство сакривања иза различитих литерарних маски. Кад ме је некад давно другарица са студија питала за савет да ли да се запосли у туристичкој фирми или да се уда за свог дечка, написала сам причу која је сугерисала могући одговор. Откуцала сам је на машини, ставила одозго измишљено име и презиме, а причи додала „писмо” измишљене сапутнице из воза која је ко бајаги прочитала ту приповетку у том и том часопису и сад шаље мени. Другарица се срећно удала, а ја сам ту причу касније превела на бугарски (уместо да пишем састав на тему „Занимање” или већ тако нешто). Бугарски лектор ју је дао у часопис, и сад поносно изјављујем да ми је прва прича објављена у Бугарској, на бугарском језику. Касније сам написала причу која је објављена на два језика, у оба случаја као превод. Њен „писац” носи име и презиме које може да буде и украјинско, и српско, иза којег може да стоји и мушкарац, и жена. Искрено сам се забављала, остварујући тај дубоко постмодернистички пројекат приче која не постоји као оригинал. Има тога још...

Као што видите, увек сам третирала књижевност као место уживања. Мислим да је то уживање још веће зато што не прилазим књижевном делу са већ готовом представом о њему, са

калупом у који га покушавам угурати јер ми се чини да му тај калуп најбоље одговара. Пре свега покушавам да га схватим, да увидим његову лепоту. Понекад за то треба променити угао гледања, понекад се наоружати познавањем ствари које ми пре тога нису биле најближе. Кажем *биле*, јер књижевности и сада дугујем стално проширење мојих културних видика и неке нове музичке и филмске „љубави” (или барем „симпатије”).

Текстови *из чистѿа немира* настају управо тако. Кад осетим силну потребу да схватим текст на неком нивоу који нема везе са разумевањем језика или поруке књиге. У детективској причи трага се за починиоцем недела, ја пак трагам за законима хармоније, за скривеном лепотом дела. Волим то откривање текстуалних трагова које води ка неким новим, неочекиваним за мене, проширеним читањима. Док та потрага траје, стално се враћам том делу, мислим о њему, читам га поново и поново, читање се проширује на друге књиге, музику, сликарство, филм, историју... зависи већ шта има у тој књизи, колико слојева има, колико одјека ствара. Има књига чији ехо траје кратко, има и оних које дозивате више пута. Или оне дозивају вас.

У *Месѿу сусреѿа* има неколико есеја који демонстрирају повезаност књига и живота која се остварује преко читаоца: кад у прочитаној књизи као у огледалу сагледате неке догађаје из свог живота, чудесно нађете одговоре на своја питања, кад реалност и текст постану равноправни део вашег искуства. Те коинциденције сматрам чудесним даром књижевности. Ако сам некад покушавала да „уђем” у књижевно дело, сада се радујем сваком лепом знаку присуства књижевности у мом животу.

Сѿоменули смо већ неке од наслова Ваѿих књѿа ѿѿамѿаних на српском језику. Даровали сѿе нас 2008. године Местом сусреѿа и књѿом У зачараном троуглу: Црњански–Киш–Пекић, а 2013. је обележена са јоѿ две Ваѿе књѿе Из чиста немира: читања и Поетика форме у прози српског постмодернизма. Инѿересанѿно је како се ѿјављују у ѿару – јесу ли ѿо среди виѿеѿласја Ваѿеѿ чѿѿања или сѿлеѿкарење „комедијанѿа случаја”?

Рекла бих, и једно, и друго. Кад сам 2008. напокон послушала савете мојих српских пријатеља и колега да саставим од својих текстова књигу, увидела сам да је „на две воде”. Тако сам формирала две књиге које представљају заправо два начина читања-писања: прва од њих је окупила текстове написане углавном „у једном даху”, док се друга састоји од дужих радова. *Месѿо сусреѿа* репрезентује *ex libris* немире, док *У зачараном ѿроуглу* уводи у

круг мојих трајних читалачких преокупација: Црњански, Киш, Пекић... И мада се разликују по начину презентације материјала, међу текстовима тих књига не бих повукла линију разграничења: У *зачараном љроуџлу* отварају „Три зумбула у прозору” – сведочанство *ex libris* немира! И без обзира на игривост стила и поезику коинциденција на линији „књижевност–живот” које одликују *Месито сусрећиа*, сваки од тих текстова садржи књижевна запажања која су резултат пажљивог, озбиљног промишљања историје српске књижевности.

Вишегласје читања резултирало је и настанком књиге *Из чистїа немира. Поеїшка форме у љрози срїскоџ љосїмодернизма*, за разлику од осталих мојих књига, настала је као целовита студија и представља резултат мојих вишегодишњих истраживања књижевности српског постмодернизма. Писана је прво на украјинском, као монографија² која чини основу хабилитационог рада „Поетика форме у постмодернистичкој прози (на материјалу српске књижевности)”. Научна студија има своја правила и стилске особине, зато сам нужно променила дискурс, усмеривши се на решавање озбиљног књижевноисторијског задатка. Али, нисам могла да се одрекнем читања књига које нису улазиле у круг истраживања, а ни њиховог промишљања. Зато сам узимала кратке паузе од писања *Поеїшке форме* кад бих осетила да не могу да се уздржим од писања текста о делу које би закупило моју пажњу. Тако су настајали прилози за књигу *чїїања*. Немири читања нису престали ни кад сам одбранила хабилитацију, ни кад сам превела *Поеїшку форме* на српски (уневши одређене измене и допуне). А кад сам добила од уреднице „Завода за уџбенике” Слађане Илић ласкаву понуду да објавим код њих *Из чистїа немира*, написала сам још два есеја који су ми били важни – тек онда је књига била „обликована”.

А Случај је хтео да те две књиге изађу скоро истовремено. Уредник колекције *Основа. Књижевна истїорија* („Службени гласник”) Гојко Тешић показао је интересовање за *Поеїшку форме* још у марту 2010, кад сам спремао за штампу украјинско издање, и стално ме подстицао да је преведем што пре. Међутим, околности ми нису допустиле да то урадим толико брзо колико сам желела и рукопис сам предала тек у новембру 2012. Свака књига има своју судбину, тешила сам се чекајући (попут сваког писца нестрпљиво) излазак *Поеїшке форме у љрози срїскоџ љосїмодернизма*. И Господин Случај је хтео да добијем вест о изласку

² Татаренко А., *Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури)* – Львів: ПАІС, 2010. – 544 с.

књиге 15. октобра – на дан кад је рођен Милорад Павић, на дан кад је отишао у вечност Данило Киш... Вест да су изашла *чишћања Из чиста немира* дочекала ме је као најлепша добродошлица кад сам допутовала у Србију 22. октобра...

Поетика форме у прози српског постмодернизма делује као књиџа састављена од неколико књиџа: дали сће књижевно-историјски пресек од зачењака до наших дана, ѿозамашан део ѿосвећен је Павићу... зашћио сће акценати сћавили на форму?

Кад сам бирала тему за хабилитациони рад (а то значи и за књигу која представља његове резултате), суочила сам се са нимало једноставним задатком. Могла сам да напишем студију за стручњаке-србисте (и то би било такође сасвим у реду!), али сам се определила за много тежи задатак – да кроз теоријска питања (а то је питање форме у поетици постмодернизма) укључим материјал српске књижевности у контекст опште књижевности и да је тако приближим украјинској академској и читалачкој јавности. Да покажем како српска књижевност пружа дела највише вредности за проучавање интернационалних књижевних и културолошких појава нашег времена и како заслужује највећу пажњу проучавалаца. Овакво проширење поља проучавања (од славистике и књижевне историје ка теорији књижевности) захтевало је специјалне припреме: радећи на својој научној теми, преводила сам и допринела колико је то било у мојим моћима превођењу на украјински дела о којима сам писала – да се украјински читаоци упознају са њима и могу да прате моје истраживање. Али, књига је била писана такође са надом да ће заинтересовати украјинске читаоце за српску књижевност.

Са друге стране, писала сам студију о српском постмодернизму, желећи да поделим радост читања са српским читаоцима. Желела сам да поделим резултате истраживања са колегама у Србији који су ме надахнули својим радовима и чије ми је мишљење изузетно важно. Зато ми је било толико битно да моја студија изађе на српском. Усредсредила сам се на поетику форме, јер сам током вишегодишњег проучавања српског постмодернизма дошла до закључка да експерименти са формом представљају једну од карактеристичних црта постмодернистичке поетике, и да се та формотворна трагања могу пратити кроз стваралаштво најзначајнијих представника тог правца. Увидела сам и развојни пут те поетике, промене у њој које дозвољавају да сагледамо еволуцију прозе српског постмодернизма кроз однос према форми: од Кишовог *вечног проблема форме* преко постмодернистичких

експериментална на линији „књижевно дело – текст – хипертекст“ све до повратка у жанровске координате у условима постпостмодернизма. Тако од теоријског питања форме стижемо до питања историје српске књижевности. Најпажљивије сам проучила већ постојеће студије поштованих српских колега (пре свега, С. Дамјанова, Ј. Делића, А. Јеркова, П. Палавестре, М. Панћића, П. Пијановића и многих других), упознала се са погледима теоретичара постмодернизма и учинило ми се да бих управо истраживањем проблема форме могла да дам свој скромни допринос проучавању српског постмодернизма којем су посветили своје радове познати проучаваоци. Заиста, није се лако усудити да пишете, на пример, о *Хазарском речнику* након свега што је написано о тој књизи, а да се то не сведе на пуко препричавање већ постојећих читања... Форма као кључ читања подарила ми је могућност да проговорим из помало друкчијег угла, да пронађем своју малу нишу за анализу. Највише питања и одговора нашла сам у самом књижевном тексту. Реч „реконструкција“, на пример, одвела је према „археолошком“ читању *Хазарског речника*. Срећна сам да је М. Павић, кога сам питала смем ли да кренем трагом реконструкције Лепенског вира, одобрио тај пут...

Дакле, у тој књизи морала је да буде и књига о Павићу (*књига у књизи* је врста *текста* у *тексту*, зар не?). Осим тога, терминолошка неуједначеност кад се ради о појавама најновије, постмодерне књижевности, поставила је задатак да се позабавим и терминолошким проблемима да би било читаоцу било јасно на шта мислим кад кажем *постмодернизам*...

У овој књизи дајете један занимљив теоријски однос према хипертексту, можеће ли извојити различитости поимања које имате на ову тему од уврежених читања?

Хипертекст такође спада у „неједнозначне“ термине. У студији тим термином обележавам (ако је веровати стр. 145) „електронски текст, написан за читање на рачунару, који се реализује у виртуелном простору компјутерских комуникација и обележен је нелинеарношћу и варијантношћу, а чија се природа одређује одсуством ограничења нелинеарног простора, као и интерактивним могућностима, и за који је карактеристичан плурализам дискурса и одустајање од фиксације текста. За штампана нелинеарна дела користимо одређења хипертекстуално и ергодичко....” Трудила сам се да се придржавам тих одредница, говорећи о књижевним делима која је обележила хипертекстуалност, тј. о делима која имају ознаке хипертекста (нелинеарност, унутрашње

корелацијске везе)... Међутим, одлично сте увидели да то није све. Павићева дела, на пример, могу да се третирају као потенцијални хипертекстови у које може да их претвори накнадна компјутерска обрада. Нека од њих, као „Дамаскин”, имају карактеристике латентног хипертекста. У анализи „Другог тела” долазим пак до закључка о постојању хиперТекста који осим штампане верзије књиге укључује како прототекстове (подтекстове), тако и надтекстове (асоцијативне надградње и могуће будуће текстове) који се активирају у процесу креативног, хипертекстуалног читања (у које може, али не мора бити укључен компјутер). То је поклон за радознале и предане читаоце, за *исп^раживаче савр^шенств^а*.

Рекло би се да Поетика форме... зрачи смелошћу и ошвореношћу која не преза од савремене сцене, показује њене квалитативне особине које не мањају, и узглобљује је у један складан низ са почецима постмодернизма. „Вечити календар српског постмодернизма” с њим њерењем у будуће ауторе оствареним. Да ли то значи да немаће бојазан за судбину српске Књижевности, пред скрибоманским нападима једне такозване књижевности, назови писца? Овде, дакако, мислимо и на читаоце.

Свет се мења, а са њим се мења и књижевност. Брзина живљења иначе не доприноси дубини размишљања, осмишљавању великих тема – било да су у питању писци, било њихови читаоци (част изузетима!). Некад смо кукали што немамо Мек и жалили што немамо домаће тривијалне литературе. Сад имамо и једно и друго у већим количинама. Брза храна убедљиво односи победу у ситуацији кад журимо и кад нам је свеједно шта ћемо на брзак прогутати. Има људи који су се навикли на њу толико да им гурмански ресторан изгледа безвезе: дуго се бира, дуго се чека, а и храна нема препознатљив укус. Има и оних који у таквом ресторану нису имали прилике да једу, јер нису имали прилике (читај: новца). Читање добрих књига није скупље од читања осредњих, то је ствар избора. Мада, и ту се потребно навићи на необичне укусе и мирисе, одвићи се од брзог жвакања и научити уживати у нијансама. Нема много људи који се до танчина разумеју у шмек вина, зашто бисмо очекивали да је укус за добру књижевност распрострањенији? Раније се озбиљна књижевност дефинитивно више читала, јер је позиција књижевности у друштву била много утицајнија. Било је модерно читати или барем бити обавештен. Сада паметне књиге читају углавном они који то воле (ако не рачунамо студенте књижевности!). И они који су схватили да је то паметно.

И брза храна с годинама досади. Кад њен потрошач дође једном на идеју да кува сам, волела бих да скува нешто у чему ће уживати. И да буде надахнут неким гурманским идејама – пожељно је, наравно, да зна о постојању разних Ђаконија. Мислим, наравно, на оне књижевне.

Постмодернисти су често посезали за кулинарским метафорама, што у романима, што у аутопоетичким текстовима. Погледајте само специјалитете *Мансарде*, где је књижевност присутна у винској карти и јеловнику. Али, ни Кишови јунаци нису увек бирали њу – било је тренутака кад су преферирали пилећи батак. Изгледа да сад има све више љубитеља „мање узвишених” књижевних јела... Хоће ли постати већина? Ко зна. „Све може бити. Али једно не може: не може бити да ће посве и заувек нестати великих и умних и душевних људи који ће за божју љубав подизати трајне грађевине, да би земља била лепша и човек на њој живео лакше и боље.”

Праве књиге су такође трајне грађевине. Оне су ту да нас учине бољим.

За љубитеље читања од краја ка почетку, читање на које сте несумњиво одговорили бескрајно много пута на различите начине, но немогуће га је заобићи: како и зашто баци српска књижевност? Ово читање, дакако, не сумња у њену плодносност вредности, али читањеница да сте дипломирали на српскохрватском језику и југословенским књижевностима, предавали, а тиме и проучавали, буџарску, пољску, свешку књижевност, намеће читање избора који сте направили. Такође, преводили сте неке класике XX века (Андрића, Црњанског, Кица, Пекића, Павића...) а и најзанимљивије српске писце XXI века. Можемо рећи живите српску књижевност...

Изабрала сам српску књижевност за проучавање, јер ми је подарила ерос истраживања. А и зато што стицајем околности (и дарежљивошћу српских пријатеља који ми шаљу књиге!) имам најбољи увид у њу, најбоље је познајем. Толико сам пута одговарала на то питање, позивајући се на случајност која је одредила избор мог животног пута (мислим на избор студијске групе) и мање случајне ствари (упознавање књижевности за коју сам се определила као за своју специјалност) да ми се све више чини да смо се једноставно нашле и спријатељиле...